

2014:25

Skurups kyrka

- Kalkmålningar i kor- och absid

Antikvarisk medverkan 2014

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2014:25

Skurups kyrka

Kalkmålningar i kor och absid

Antikvarisk medverkan, 2014
Skurups socken, 1342
Skurups kommun
Skåne län

Petter Jansson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx

www.regionmuseet.se

© 2014 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-rapport 2014:2014:25

Omslagsfoto: Kyrkan under konservering 2014. Interiörbild. Fotograf Petter Jansson
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

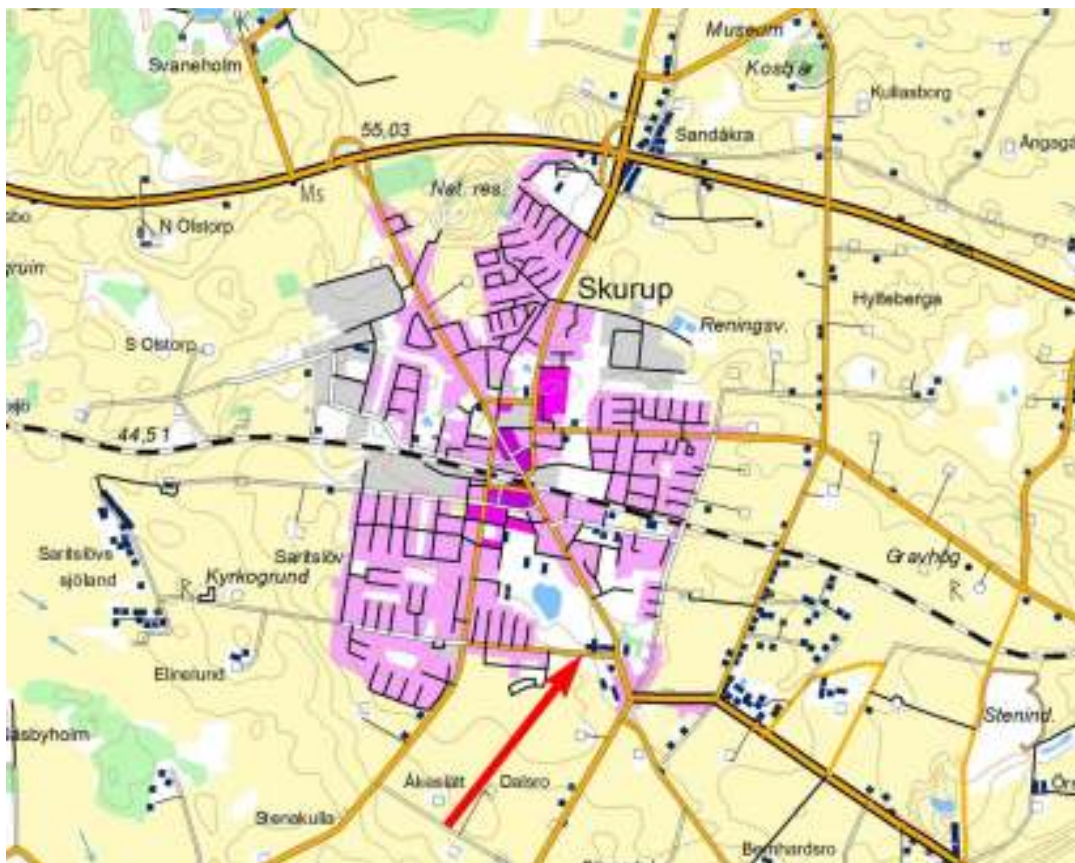
Skurups kyrka – Kalkmålningar i kor och absid

Innehåll

Inledning	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Bakgrund	6
Skyddsföreskrifter enligt KML	6
Skadebild/Motiv till åtgärder	6
Utförda åtgärder	7
Förberedelse	7
Åtgärder i kor och absid	7
Iakttagelser under restaureringen	8
Avvikelser från arbetshandlingar	9
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	9
Ärendehandlingar	10
Bildbilaga	11

Skurups kommun i Skåne, markerat med blå färg

Skurups kyrka ligger i södra utkanten av Skurups tätort

Inledning

I samband med en invändig renovering i Skurups kyrka år 2013 planlades konservering och renovering av kor och absid, men p.g.a. upphandling fördröjdes arbetet och utfördes först 2014. I denna renovering/ konservering rengjordes väggar från mögelpåväxt, kalkmålningarna i kor och absid säkrades, missfärgningar togs bort ifrån måleriet för ytterligare tydliggöra målningarna samt kalkputs fästes. Prover togs och använd teknik/ material dokumenterades. Arbetet utfördes av Conservator J.T.F Peteus AB enligt handlingar av Skånes målerikonserveratorer. Denna rapport omfattar konservatorarbetena i kor- och absid.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Administrativa uppgifter

Objekt	Skurups kyrka, fastighetsbeteckning
Socken	Skurups socken
Kommun	Skurup
Arbetshandlingar	2011-08-05, Skånes målerikonserveratorer
Länsstyrelsens beslut	433-14817-11
Regionmuseets diarienummer	L12.30-329-11
Byggherre/beställare	Skurups församling
Konservatorarbeten	Conservator J.T. F Peteus AB
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Petter Jansson
Byggnadstid	januari-april 2014
Besiktning	Gunnel Rosenquist, Jönköpings läns museum
Slutbesiktning	2014-04-03
Bidrag	KAE
Rapportsammanställning	Linn Ljunggren
Rapport granskad av	Petter Jansson

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

De äldsta delarna av Skurups kyrka uppfördes troligast kring 1100-1200-talet och bestod då av absid, kor och långhus. Kyrkan förlängdes i väster, möjligen med ett brett västtorn under tidig medeltid. Under 1300-talet valvslogs kyrkan, samt dekorerades med kalkmålningar av Snårestadsmästaren kring 1350. Västtornet som står idag uppfördes under 1500-talet av tegel, gråsten och kalksten. Under 1500-talet utfördes kalkmålning invändigt av Lilla Harriegruppen.

Omkring 1850, lett av C. G. Brunius revs det ursprungliga långhuset och dess tre valvkappor för att byggas till med korsarmar och nya valv. Under 1800-talet fick kyrkan även nya fönster, portalöppningar och gavelrösten förhöjdes.

Inredning från 1800-talet är bänkarna i korsarmar, långhus samt västförlängingens norra sidan.

1906 tillkommer läktarorgeln. 1920 genomfördes en större renovering efter åtgärdsförslag av Teodor Wählin. Ny värmeledning installerades med draging i golvet, predikstolen renoverades och bänkarna byggdes om. Någon gång mellan 1948-1952 lades det nuvarande kalkstensgolvet samt bänkkvarterets brädgolv, vid en större renovering ledd av Eiler Graebe. Vid detta tillfälle renoverades även gravkoret med insättning av fönster i kor samt absid. 1957 sattes nya dörrar och fönster in. Under 1980-talet ansökte kyrkan om tillstånd för invändig ommålning med akrylatfärg, vilket nekades. Trots detta har kyrkan målats om med en akrylharts färg vid något tillfälle. Dokumentation från detta saknas i församlingens arkiv.

År 2013 renoverades Skurups kyrka invändig, väggar och valv rengjordes och putsades, bänkar målades om, golv lades om m.m. Vid denna renovering påträffades nya fragment av medeltida kalkmålningar, dessa dokumenterades och täcktes sedan över.

Bakgrund

År 2011 togs beslut från länsstyrelsen om att tillåta konservering för kalkmålningarna i Skurups kyrka då de var mögelangripna, nedsmutsade och skadade av kyrkans klimat och tidigare hårdhänt restaurering. Kalkmålningarna i absid och kor upptäcktes under 1920-talets senare del. Mer omfattande undersökning gjordes 1939, målningarna togs fram samt konserverades 1951. Ytterligare konservering skedde 1976. Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarie i Skåne anlätades som antikvariskt medverkade i arbetet i juni 2011.

Skyddsföreskrifter enligt KML

Eftersom Skurups kyrka är uppförd innan 1940 skyddas den som Kyrkligt kulturminne enligt Kulturmiljölagen. Detta innebär *”Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.”* enligt lagens 4 kap. 2 § KML.

Skadebild/Motiv till åtgärder

De områden som konserverades under arbetet var korets och absidens kalkmålningar samt vissa inventarier såsom epitafium från 1620, predikstol från 1605, skulpturer från 1600-talet och en altartavla från 1600-talet. Den antikvariska medverkan omfattade Länsstyrelsens beslut om rengöring, konsolidering, lagning och retuschering av kalkmåleri i kor och absid.

Korets norra och södra väggar, korvalv samt absid var ytsmutsiga i stor omfattning, det fanns lite sprickbildning i kalkputsen, gamla lagningar och bområden. Det fanns även sekundärt putssikt, missfärgningar i måleriskitet i stor om-

fattning och exponerat kalkavfall där måleribortfall förekommit. Den kraftigaste gula missfärgningen fanns i korvalvets västra kapp. I koret fanns även lokala mögelspridning. Det förekom även retuscher och rekonstruktioner som tillkom från konserveringen 1951. Syfte med konserveringar var att rengöra kalkmålningarna och samtidigt ta bort farliga mikrobiologisk tillväxt. Man ville säkra putsskiktet så material inte skulle falla bort och på så sätt skona målningarna från förfall.

Enligt åtgärdshandlingarna ansågs att ytsmutsen troligtvis beror på att smutspartiklar som finns i luften fäster sig vid ytorna i kyrkorummet. Handlingarna nämnde även att troligtvis beror sprickor i pusten pga. att det i originalytorna finns fett kalkbruk. Vid tidigare reoveringar har lagningar som lämnat spår gjorts i kalkbruket och nedtagning av täckande putsskikt har lämnat märken. De gula missfärgningar på målningarna visade sig komma från olja från en kalkblandning som injicerats in i putsen sedan trängt ut bland sprickor. Möglet orsakades av en relativt hög luftfuktighet och dålig ventilation i denna del av kyrkan. Det fanns särskilt klimatförhållande med stillastående luft i koret och absiden enligt åtgärdshandlingarna. Bområden orsakades av putsskiktets lokalt dåliga vidhäftning till underlaget. I korvalvet fanns även injektionshål från konserveringen 1979 som var fyllda med bomull.

Utförda åtgärder

Förberedelse

Inför arbetet med konserveringen av kalkmålningarna sattes en provisorisk skiljevägg upp i kyrkans triumfbåge.

I kyrkan genomfördes under februari månad 2011 temperaturmätningar som sedan utvärderades 2012. Denna mätning visade att det ibland fanns en relativt hög fuktnivå i kyrkan vilket kunde förklara mögelpåväxten. Översyn av uppvärmningssystem samt klimatförhållande i kor och absid är under projektering och kommer troligen genomföras 2014-15.

Innan arbetet påbörjades gjordes en konserveringsteknisk undersökning och ytrensprover i västra valvkappan samt absiden, man gjorde även rengöringprover på gulnade missfärgningar på måleriet. Prover på putssiktet med ett färgskikt av vit kalk ovanpå samt ett kalkskikt med gul missfärgning togs. Det gjordes även en tunnslipsanalys för att undersöka brukets blandningsförhållande. Analysen visade att putsbruket var mycket fett och lätt hydrauliskt. Den gula missfärgningen tros vara plastilina som används vid något tillfälle för att förhindra att lim rann ut vid lagning av sprickor.

Åtgärder i kor och absid

Konserveringsarbetena i absid och kor utfördes i form av rengöring, färgsättning, nedtoning av främmande partier i enlighet med åtgärdsprogrammet.

Med olika torra och våta metoder gjordes ytrensning i kor och absid. Olika metoder användes beroende på om putsen var bemålade eller ej eller om det var senare lagade partier. Man tog bort mögel så torrt som möjligt eller med destillerat vatten på ytor som inte var bemålade. På den helt vitmålade södra korväggen rengjordes mögelspår med Arte mundit Typ 1 efter godkända prov för att inte riskera de gula missfärgningarna smetades ut. Arte mundit Typ 1 är ett specialkomponerad trögflytande dispersion av naturgummi. Denna behöver ingen eftertvätt och innehåller inga kemiska tillsatser. Arte mundit Typ 1 användes för att testa om det var möjligt att lyfta missfärgningar på grund av mögelpåväxt utefter sprickor.

Efter hand framkom fler gula missfärgningar i absiden. Detta var missfärgningar som fanns utöver de sedan tidigare kända missfärgningarna. Dessa missfärgningar analyserades även. Missfärgningarna fanns lokalt på vissa bemålade partier och tros vara zaponlack. Denna missfärgning var gulaktig och i sprött skick som drog loss färgen från underlaget och kunde inte rengöras då färg följde med vid rengöringen, jämfört med de tidigare upptäckta gula oljeprodukts missfärgning som trängt in i färgskiktet

För att förstärka kalkputsen injicerades nanokalk. Lagningar gjordes med kalkbruk med Kalk: Ballast 2:1. Mindre skador säkrades med kalkbaserat injektionsbruk. För att säkra kanterna i putsskiktet och skapa stabilitet vid säkring av putsen användes Calxnova som material. Calxnova ger också bättre motståndskraft mot mögel och mikroorganismer.

Retuschering och restaurering gjordes på äldre lagningar, större fläckar eller gula missfärgning. För att bättre sammansmälta med omgivande miljö och ge harmoniserande intryck användes på kalkavfärgade ytor pigment löst i kalkvatten samt kalkfärg tonad med torrpigment. Kalkstensomfattningen till östra absidfönstret rengjordes.

Under absidfönstret gjordes selektiv mekanisk rengöring istället för våt rengöring för att åtgärda. Kalkstensomfattningen till östra absidfönstret rengjordes. Släta inmurade träpluggar i valvbågen läts vara kvar eftersom det kan retuscheras till en kulör som passar omgivningen med en matt finish.

Iakttagelser under restaureringen

Under arbetet med konserveringen observerades på vinden målningsputs över valvet. Denna puts var bitvis dåligt, och kommer behöva ses över för att göra en bättre bedömning. Äldre invigningskors i både kor och absid hade målats över i första antagna period (1300-tal) av kalkmålningsdekoration. Ytbehandlingen på putsen under kalkmålningarna var olika på väggar och i valv samt varierande i korvalvets olika kappor men var genomgående ganska ”grov”. I anslutning till golv under absidens östra fönster iakttogs salt/ fukt genomslag.

För att kalkmålningarna inte ska försämrats och förstöras behövs ett stabilt klimat i kyrkan.

Avvikelser från arbetshandlingar

Materialet Triton X-100 användes inte för mögelborttagning. Arte mundit Typ 1 tillkom som material vid mögelborttagning för att även bli av med gula missfärgningar. Värmesystemsöversyn projekterats och kommer troligtvis genomföras inom kort.

Vid slutbesiktningen 2014-04-03 konstaterades det att arbetet skett i enlighet med program och dokumenterat samråd, dock har det skett med andra material än föreskrivet.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Muralkonserveringen utfördes enligt åtgärdsprogrammet och dokumenterat samråd. Konservering av inventarierna skedde i huvudsak i enlighet med program med lite variationer. Dessa presenteras i en separat konserverings rapport.

Entreprenören uppgav inledningsvis inför konserveringen att man inte tidigare använt nanokalk, men att personalen hade erfarenhet inom området. Konserveringen skedde i gott samråd med församlingen som var nöjda med arbetet. Efter genomförd konservering upplevs kalkmålningarna som mer lättbegripliga, syns tydligare men utan att upplevas som nya. Målningarna inger ett harmoniserat intryck i kyrkorummet. Den medeltida karaktär som finns i kyrkan har förstärkts ytterligare efter konserveringen. Kalkmålningarna upplevs som välgjorda och påkostat vid deras uppfördande och har därför ett högt måleritekniskt värde. Det finns ett högt värde i bevarande av just 1300-tals kalkmålningar då det är något som inte finns i överflöd. Det ger Skurups kyrka en extra speciell placering i kyrkolandskapet och kan ställas mot andra möjliga herrskapsattribut som den tidiga väst markeringen, det befintliga västtornet och kryptan under koret.

Man måste utgå från att efter godkända och genomförda åtgärder kommer konserveringen hjälpa till i bevarandet av kalkmålningarna för framtiden. Kalkmålningarna är en viktig årsring i kyrkans historia och viktig del av kyrkans kulturhistoriska värde och viktigt för förståelse av dess utveckling.

Lund 2014-07-08

Petter Jansson

Ärendehandlingar

- 20140403 *Teknisk slutbesiktning invändigrenovering av Skurups kyrka. Konservatorsetapp muralmåleri, Gunnel Rosenquist*
- 20140403 *Byggmötesprotokoll 3*
- 20140206 *Byggmötesprotokoll 2*
- 20140108 *Byggmötesprotokoll 1*
- 201401 *Igångsättningsmeddelande – Kyrkligt kulturminne*
- 20111130 *Konservering av kalkmåleri i Skurups kyrka. Länsstyrelsen. 433-14817-11*
- 20110808 *Ansökan om tillstånd enligt 4 kap Kulturminneslagen*
- 20110805 *Åtgärdsprogram avseende korets och absidens kalkmålningarna samt delar av inventarierna, Skånes målerikonserveratorer*

Bildbilaga

Bilden ovan visar avskärningen från resterande kyrkorum inför konserveringen av kalkmålningarna i kor och absid, sett inifrån koret ut mot långhuset. På bilden syns en spricka som löper genom triumfbågen samt ytsmutsen på putsen.

Inför konserveringen gjordes ett antal rengöringsprover. Bilden visar ett sådant prov på gul missfärgning och mögelspridning i koret.

Bild från absiden innan konservering och rengöring.

I både kor och absid finns konsekrationkors som tros ha målats över under 1300-talet.

Efter rengöring och konservering framträder målningarna tydligare.

Kalkmålningarna har fått ett mer harmoniserat uttryck i kyrkorummet och kyrkans medeltida karaktär har förstärkts

Bilden till vänster visar rengöring utav en av kalkmålningarna av Lilla Harriegruppen. Bilden till höger visar sprickbildning och mögelangrepp på kyrkans kalkputs.

Bilden ovan visar en av de kalkmålningar från 1300-talet som finns i absiden.

Regionmuseets E-rapportserie 2014

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkelljunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
8. Dalby kyrka, 9½- Sekler av förändring, byggnadsarkeologiska iakttagelser vid utvändig renovering, Dalby sn, BAD Petter Jansson, 2012
9. Norra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP och bilaga med kvartersbeskrivning, Kerstin Börjesson, Åsa Jacobsson och Anna Rabow, 2013
10. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, PJ, Cissela Olsson och Anna Rabow, 2014
11. Dörrar och portar på uthus – kurs inom landsbygdsprogrammet, Helena Rosenberg, 2013
12. Kvistofta församlings kyrkor – utrustning för värmesystem, Bårslövs sn, Fjärestad sn, Glumslöv sn och Kvistofta sn, AM, Maria Sträng, 2014
13. Östra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jacobsson och Anna Rabow, 2014
14. Gundrastorp – Ekholmens dammverk, Vittsjö sn, AM, Helena Rosenberg, 2013–14
15. Bäckaskog slott 2014, Kiaby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2013–14
16. Krubbemölla – omläggning av stråtak, Vitaby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
17. Glimmebodagården – vårdåtgärder 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
18. Brönnestad kyrkogård, Brönnestad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, 2013
19. Sankt Nicolai kyrka – tillbyggnad vindfång, Trelleborgs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
20. Ignaberga kyrka – invändig renovering, Ignaberga sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Tomelilla Byagård – Vård- och underhållsplan, Tryde sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, 2014
22. Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård, Kristianstad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson, Boel Nordgren och Cissela Olsson, 2013
23. Vallkärra kyrkogård, Vallkärra sn, VP, Åsa Jacobsson, Anna Rabow och Carin Strümpel-Alftén, 2014
24. Kåseholm. Natur- och kulturvården – en översikt, Tryde sn, DK, Cissela Olsson, 2014.
25. Skurups kyrka, kalkmålningar i kor och absid, Skurups sn, AM, Linn Ljunggren, 2014

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

